

## KATTA URADARYO HAVZASINING LANDSHATLARGA TASIRI

**Sapayeva Xosiyat**

*Andijon davlat Pedagogika instituti Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti. 2 -bosqich  
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari yo'nalishi talabasi.*

**Kalit sozlar:** *Suv havzasi, Katta O'radaryo, Daryo havzasi*

**Annotatsiya** *A body of water is a source of slow flowing or non — flowing water that is generated from the accumulation of water naturally or artificially in natural or artificial low or deep areas of the Earth's surface, or, if not, blocking the waterway and building a dam. The body of water is divided into permanent or seasonal (appearing in the Seryogin years) species. The permanent body of Water includes oceans, seas, rivers, lakes, natural reservoirs, Jills, ditches and other. A seasonal (temporary) body of water consists of artificial reservoirs, channels, pools, etc. For example, the Aral Sea, Amudarya, Syrdarya, Chirchik rivers on the territory of Uzbekistan are natural water bodies, Tashkent sea, livestock reservoir, Andijan reservoir and other artificial water bodies.*

Suv havzasi — yer yuzasining tabiiy yoki sun'iy pastqam yoki chuqur joylarida tabiiy yoki sun'iy ravishda suv to'planishidan hosil bo'ladigan, yo bo'lmasa, suv yo'lini to'sib va to'g'on qurib hosil qilinadigan sekin oqar yoki oqmas suv manbai. Suv havzasi doimiy yoki mavsumiy (seryog'in yillarda paydo bo'ladigan) turlarga bo'linadi. Doimiy Suv havzasiga okeanlar, dengizlar, daryolar, ko'llar, tabiiy suv omborlari, jilg'alar, ariklar va boshqa kiradi. Mavsumiy (vaqtinchalik) Suv havzasi sun'iy suv omborlari, kanallar, hovuzlar va boshqalardan iborat. Masalan, O'zbekiston hududidagi Orol dengizi, Amudaryo, Sirdaryo, Chirchiq daryolari tabiiy Suv havzasi, Toshkent dengizi, Chorvoq suv ombori, Andijon suv ombori va boshqa sun'iy Suv havzasi hisoblanadi.

Katta O'radaryo — Qashqadaryo viloyatidagi daryo. G'uzordaryoning o'ng irmog'i. Hisor tizmasining g'arbiy qismidagi Harkush dovonidan (3448 m) Egrisuv nomi bilan boshlanadi. Uz. 113 km, havzasi 1410 km<sup>2</sup>. Daryo, asosan, tog'lar orasida oqadi. Yirik irmoqlari: Qizilsoy, Almatsoy, Zarangbuloq, Sho'rsuv va b. O'rtacha yillik suv sarfi 4,6 m<sup>3</sup>/sek, yillik oqimi 140 mln. m<sup>3</sup>. Qor, yomg'ir va buloq suvlaridan to'yinadi. Mart-may oylarida suvi ko'payadi. Pachkamar suv omboriga quyiladi. Atrofdagi qishloq xo'jaligi yerlarini va shu yerdagi qishloqlarni suv bilan ta'minlaydi.

Daryo havzasi — nam saklaydigan jinslarni o'z ichiga olgan yer yuzasining bir qismi, undan suv alohida daryo yoki daryo sistemasiga oqadi. Daryo havzasini ko'pincha daryoning suv yig'ish havzasi deyiladi. Har bir daryo havzasi yer usti va yer osti suv to'plash havzalarini o'z ichiga oladi. Yer usti suvlari yer yuzasining bir qismini egallab, undan suv daryo sistemasiga yoki aniq bir daryoga oqadi. Yer osti suvlari g'ovak yotqiziqlar qatlamini hosil qilib, undan suv daryo tarmoqdariga boradi. Yer usti havzasi hududi bilan yer osti havzasi hududi birbiriga to'g'ri kelmaydi. Daryo havzasining yer osti suvlari chegarasini

aniklash qiyin bo'lganidan biron daryoga oqar suvlar to'planadigan hudud shu daryo havzasi deyiladi. Daryo havzasi bir-biridan suvayirg'ichlar bilan ajralib turadi. Daryo havzasi maydoni turlicha: Amazonka havzasi dunyoda eng katta havza bo'lib, 7180 ming km<sup>2</sup>, Amudaryoniki esa 465 ming km<sup>2</sup>.

Bolalar, ham mangiz suzish havzasi nima ekanligini yaxshi bilasiz. Biz suv bilan to'ldirilgan suzish havzasida cho'milamiz va yilning iliq mavsumida quyosh nurlaridan bahra olamiz.

### PREVIOUS

Bolalar, ham mangiz suzish havzasi nima ekanligini yaxshi bilasiz. Biz suv bilan to'ldirilgan suzish havzasida cho'milamiz va yilning iliq mavsumida quyosh nurlaridan bahra olamiz. Bu holda dengiz suv havzasi deb nimaga aytiladi? Bu barcha yer osti va yer ustidan oqadigan suvlar shu dengizga oqib tushadigan hudud. Shuning uchun bu joy suz havzasi deb ataladi - uning chegaralari bor va undagi barcha suvlar daryo tarafga bo'lgan bitta yo'nalish bilan bog'liq.

Amudaryo va Sirdaryo Markaziy Osiyoning ikki ulkan daryosi. Ular o'zlarining suvlarini Orol dengizigacha olib boradi va uning suz havzasini hosil qiladi. Ular baland tog'lardagi qor suvlari va muzliklardan to'yinadi.

Suvlari shiddatli va to'lib oqqan Amudaryo naqadar chiroyli! Uning bag'ir- larida qamishzor va to'qayzorlar o'sadi. U yerlarda sutemizuvchilar, qushlarning juda ko'p turi mavjud. Uning uzunligi Pyandjning boshidan Orol dengizigacha 2540 kilometrni tashkil qiladi. U Tojikiston hududida Pyandj daryosi Vaxsh daryosi bilan qo'shilib ketgan nuqtadan Amudaryo deb ataladi. Sirdaryo Amudaryodan uzunroq: Tyan-Shan tog'larida Norin boshidan uning uzunligi 3019 kilometrni tashkil qiladi. Azaldan ushbu daryolar vodiylarida manzarali oazislar j oylashgan.

Amudaryo va Sirdaryodan chiqarilgan suv kanallari inson qo'li bilan qazilgan. Bu kanallar insonlarga suvni juda kerak bo'lgan joylarga yetkazadi. Kanallardan suvni ichishadi va maishiy hayotda qo'llashadi, uni sug'orish uchun dalalarga yo'naltirishadi.

Suv omborlari inson qo'li bilan yaratilgan. Bu suv havzalari qadim zamondan daryo vodiylarida qurilgan. Eng birinchi suv omborlari Qadimgi Misrda Nil vodiysida barpo etilgan edi. Suv omborlarida suv zaxiraga saqlanadi (dala va bog'larni sug'orish, aholi ehtiyojlariga).

Bahorgi yomg'irlar mavsu mida daryo tug'yon ko'tarishi mumkin. U suvning shiddatli oqimlarini tosh va qumlar bilan olib keladi. Shunday oqim "sel" deyiladi. Sel insonlar uylarini vayron qilish, jiddiy zarar yetkazishga qodir. Bunday oqimni xavfsiz joyga "jamlash" uchun sel omborlari barpo etiladi. Bu sel oqimlari tushiriladigan sun'iy suv havzalari. Bu ham zaxiraga olingan suvlar hisoblanadi.

Suv omborlari inson qo'li bilan yaratilgan. Bu suv havzalari qadim zamondan daryo vodiylarida qurilgan. Eng birinchi suv omborlari Qadimgi Misrda Nil vodiysida barpo etilgan edi. Suv omborlarida suv zaxiraga saqlanadi (dala va bog'larni sug'orish, aholi ehtiyojlariga).

Bahorgi yomg'irlar mavsu mida daryo tug'yon ko'tarishi mumkin. U suvning shiddatli oqimlarini tosh va qumlar bilan olib keladi. Shunday oqim "sel" deyiladi. Sel insonlar uylarini vayron qilish, jiddiy zarar yetkazishga qodir. Bunday oqimni xavfsiz joyga "jamlash" uchun sel omborlari barpo etiladi. Bu sel oqimlari tushiriladigan sun'iy suv havzalari. Bu ham zaxiraga olingan suvlarhi- soblanadi.

Amudaryo suzish havzasiga Zarafshon, Surxondaryo, Qashqadaryo hamda Pyandj, Vaxsh, Kafirnigan, Murg'ob, Tejen, Atrek, Afg'oniston daryolari kiradi. Sirdaryo suzish havzasiga Norin, Qashqadaryo, Chirchiq, Ohangaron, Keles, Qirg'iziston daryolari kiradi. Dala maydonlarini yuvib chiqarish uchun olinadigan daryolar oqova suvlarga aylanadi. Ba'zida ular juda ifloslangan bo'ladi, ayniqsa, maydonlarda juda ko'p pestitsidlar, o'g'itlar qo'llanilganida hamda tuproq sho'r bo'lganida. Shuning uchun suv qaytib daryoga oqizilmaydi. Uni maxsus kanallar bo'ylab ma'lum j oylarga tushirishadi.

O'zbekistonning ko'p suv havzalari oqova suvlardan hosil bo'lgan. Shu tariqa Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi, Sariqamish, Dengizko'l, Sudoche ko'llari hosil bo'ldi. Bu ko'llar suvlari sho'rroq, ularda baliqlar yashaydi, suv qushlari uchib keladi. Ba'zida bu hududlar botqoqliklarga aylanadi, qurib qoladi va ba'zida yana suvga to'ladi.

Suv havzasi, suvning yupqa qatlami, u yerda o'simliklar bor, baliqlar, qushlar va hayvonlar yashaydi.

Uni vetland deb atashadi - ingliz tilidan "wet" + "land" - "namlantirilgan yer". Jizzax viloyatidagi Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi va Buxoro viloyatidagi Dengizko'l - bu ikki vetlandlar pelikan, vishildoq, qarqara, laylak, qorabuzovlar kabi noyob qushlar hayoti uchun juda muhim. Ular bu yerlarda uya quradi, ko'payadi, uchib o'tish vaqtida oziqlanishadi, qishlaydi. Ularga alohida parvarish kerak.

Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi va Dengizko'l davlat tomonidan muhofaza qilinadi. Ular suvda suzuvchi qushlar yashash muhitini muhofaza qiladigan Xalqaro Ramsar vetlandlar ro'yxatiga kiritilgan. Bu ro'yxatda dunyo bo'ylab 2300 dan ortiq suv-botqoqliklar maydonlari mavjud.

Har bir irmoq yoki soy bizning e'tiborimizga munosib. Ular oqimi bo'ylab hayot baxshida etadi.

Daryo, soy, kanal va ko'li atrofidagi hudud doim nazorat ostida. Qonunda bu hududda odamlar faoliyatini cheklash belgilangan. Shuning uchun u suvni muhofaza qilish zonasi deb nomlanadi. Bu hududlarda axlat tashlash, oqova suvlarni oqizish taqiqlangan. Bu suv zaxiralari ijloslanmasligi hamda qush, baliq va sutemizuvchilarni asrab qolish uchun

Eng qisqa daryolar

Dunyodagi eng qisqasi ikkita Amerika daryosi: Great Falls shahri yaqinidagi Roe daryosi, pc. Montana va Linkoln Sitidagi D daryosi, pc. Oregon. Roe daryosi Missuri daryosiga quyiladi; uning shoxlaridan birining uzunligi atigi 17,7 m. Di daryosi Devils ko'lini Tinch okeani bilan bog'laydi va uning umumiy uzunligi 37 + 1,5 m.

Roe daryosi.

Eng uzun daryolar

Dunyodagi eng uzun ikkita daryo Afrikadagi Nil va Amazonkadir Janubiy Amerika.

Nil daryosi kosmosdan ko'rinib turibdi.

Amazonka Perudan boshlanadi, u erda bir nechta oqimlar birlashib, Apurimak daryosiga aylanadi, bu esa o'z navbatida Eni, Tambo va Ucayali daryolariga o'tadi. 3700 km ning oxirgi qismida - Ukayali va Marañon qo'shilish joyidan og'ziga qadar - daryo Amazon deb ataladi. Amazonning bir nechta og'zi bor, shuning uchun u qayerda tugashi to'liq aniq emas. Agar siz daryoni eng chekka og'ziga o'lchasangiz, Amazonning uzunligi taxminan 6750 km bo'ladi.

Kosmosdan ko'rinadigan Amazon daryosi.

Nil daryosi Burundidan tortib to O'rtayer dengizi, Asvon to'g'oni qurilgandan keyin hosil bo'lgan Nosir ko'li bir necha meanderlarni yutib yuborgunga qadar uzunligi 6670 km bo'lgan, ya'ni. daryo kanalining egilishi, uning uzunligini bir necha kilometr ga qisqartiradi.

suv osti daryosi

1952 yilda ochilgan suv osti daryosi, Kromvel oqimi deb ataladi. U suvlarini sharqqa ekvator bo'ylab er ostidan olib boradi tinch okeani joylarda 400 m gacha chuqurlikda. g'ayrioddiy daryo Kengligi 300 km, uzunligi 6500 km.

er osti daryosi

1958 yil avgust oyida radioizotoplar yordamida Nil ostidan oqadigan daryo topildi. Uning o'rtacha yillik suv iste'moli Nildan 6 baravar ko'p - 500 km<sup>2</sup>.

Kosmosdan ko'rinadigan Amazon daryosi.

Ko'pchilik katta suzish havzasi daryo bo'yida

Dunyodagi eng katta havza Amazon daryosi yaqinida joylashgan - u 7 045 000 km<sup>2</sup> ni egallaydi.

Daryoning eng uzun irmog'i

Amazonkaning irmoqlaridan biri - Madeyra (3380 km). Dunyoda faqat 17 ta daryo uzunligi bo'yicha undan oshib ketadi.

Ob daryosi

Daryo yaqinidagi eng uzun estuar

Rossiya shimolidagi Ob daryosi yaqinidagi eng uzun daryoning uzunligi 885 km va kengligi 80 km gacha. Ob, shuningdek, eng keng daryo bo'lib, muzlaganda butunlay muz bilan qoplanadi.

Brahmaputra daryosi

eng katta daryo deltasi

Dunyodagi eng katta delta Bangladesh va Hindistonning G'arbiy Bengalidagi Gang va Brahmaputra daryolarida joylashgan. U 75 000 km<sup>2</sup> maydonni egallaydi.

Daryoning eng katta oqimi

Har soniyada Amazon Atlantika okeaniga 200 000 m<sup>3</sup> suv chiqaradi, toshqin davrida esa 340 000 m<sup>3</sup> dan ortiq.

Eng kuchli burg'ulashdaryo

Dunyoning ushbu hodisa kuzatilgan 60 ta joyidan eng hayratlanarli bora (ko'tarilish paytida daryodagi suv sathining keskin ko'tarilishi) Sharqiy Xitoydagi Xanchufe daryosida kuzatilishi mumkin. Bahorgi to'lqinlar paytida to'lqin daryo bo'ylab 24-27 km / soat tezlikda harakatlanadi va uning yaqinlashishi 22 km masofadan eshitiladi.

Kongo - reka-rekord egasi

Kongo ekvatorni ikki marta kesib o'tadigan yagona yirik daryodir. Bu Afrikadagi eng suvli va ikkinchi eng uzun daryo, suv miqdori bo'yicha dunyoda Amazondan keyin ikkinchi o'rinda turadi.

Kongo eng ko'p chuqur daryo dunyoda uning ba'zi uchastkalarida chuqurlik 230 metrdan oshadi, bu sayyoradagi mutlaq rekorddir. Asosan, bunday joylar Livingston sharsharasi (suv 270 metr balandlikdan tushganda) kabi katta sharsharalar joylashgan hududlarda joylashgan.

eng uzun orol daryosi

Kapuas daryosi Borneo orolida oqadi va Indoneziyadagi eng uzun daryo bo'lib, uzunligi 1143 km.

Eng iflos daryo

Sitarum daryosi Indoneziyada joylashgan. Daryo iqtisodiy ahamiyatga ega suv yo'li hududi va inson faoliyati bilan kuchli ifloslangan. Daryo havzasida 5 millionga yaqin odam yashaydi.

Eng baland daryo

Brahmaputra daryosi Tibet platosidan (XXR) 3500 m dan ortiq balandlikdan boshlanadi. Daryo oqib o'tadigan hududga qarab bir necha nomga ega: Tibetda - Matsang va Yarlung Tsangpo, Himoloy tog'larini kesib o'tish nuqtasida. - Sian va Dixan, Hindistonda - Brahmaputra, Bangladesh - Jamuna.

Dunyodagi eng keng daryo

La Plata — Janubiy Amerikadagi Urugvay va Parana daryolarining qo'shilishida hosil bo'lgan estuariy. Daryolarning qo'shilish joyida La-Plataning kengligi 48 km, daryo janubi-sharqqa qarab oqadi, Atlantika okeaniga quyilganda 220 km gacha kengayadi.

Drenaj havzasi yoki suv havzasi - qism yer yuzasi, shu jumladan, daryo yoki daryo tarmog'i oladigan tuproqning qalinligi suv ta'minoti. Suv yig'ish maydoni genetik jihatdan oqimning miqdori va sifatini belgilaydi va shu bilan tabiiy suvning asosiy parametrlarini belgilaydi. suv resurslari.

Har bir daryo havzasida yer usti va er osti suv havzalari mavjud. Yuzaki suv havzasi - bu yer yuzasining daryo tarmog'iga oqib o'tadigan qismi. Er osti suv havzasi tuproq qatlaminin bir qismi bo'lib, undan suv yer osti daryo tarmog'iga kiradi. Er usti suvi er osti bilan mos kelmasligi mumkin.

To'g'ridan-to'g'ri dengizga yoki endoreik ko'lga oqib tushadigan daryo asosiy daryo deb ataladi; asosiya oqib tushadigan daryolar birinchi tartibli irmoqlar, keyin ikkinchi tartibli irmoqlar, uchinchi va boshqalar. Agregat asosiy daryo barcha irmoqlari bilan daryo

tizimini hosil qiladi. Havzadagi (yoki boshqa hududdagi) barcha daryolar umumiy uzunligining hududga nisbati daryo tarmog'ining zichligini tavsiflaydi.

Rossiya hududida dunyodagi eng yirik 50 ta daryo havzasidan 8 tasi to'liq yoki qisman joylashgan: Ob, Yenisey, Lena, Amur, Volga, Dnepr, Don va Ural daryolari havzalari.

eng katta maydon havzasini Ob daryosi egallaydi - 2990 ming km<sup>2</sup>; daryoning uzunligi 3650 km (Katun daryosi manbaidan - 4338 km, Irtish daryosi manbaidan - 5410 km).

Yenisey daryosi havzasida (havzasining maydoni 2580 ming km<sup>2</sup>, daryoning uzunligi 3487 km; Kichik Yenisey manbalaridan uzunligi 4102 km) noyob daryo mavjud. , qo'shni hududlar, shu jumladan qo'riqlanadigan hududlar bilan birgalikda Jahon tabiiy merosi ob'ektlariga tegishli.

Lena daryosi havzasining maydoni 2490 ming km<sup>2</sup>. Uzunligi 4400 km bo'lgan daryo Baykal tizmasining yon bag'irlaridan boshlanib, katta (taxminan 30 ming km<sup>2</sup>) delta hosil qilib quyiladi.

### **XULOSA**

Amur daryosi havzasining katta qismi Rossiyada joylashgan. Amur - Uzoq Sharq mintaqasidagi eng yirik daryolardan biri (uzunligi 2824 km; Argun daryosi manbasidan - 4440 km; havzasi maydoni 1855 km<sup>2</sup>). Daryoning jiddiy muammosi XXR tomonidan daryoning o'ng qirg'og'ini jadal o'zlashtirishdir, shu sababli so'nggi o'n yillikda havzaning ekotizimlariga yuk keskin oshdi. Isrofgarchilikdan foydalanish Tabiiy boyliklar, Xitoy ekologik standartlari va Rossiya standartlari o'rtasidagi sezilarli farq bilan, tabiiy resurs potentsialining o'zgarishiga, xususan, qimmatbaho baliq turlarining holatining yomonlashishiga, tuyoqli hayvonlarning va qo'riqlanadigan turlarining mavsumiy migratsiya yo'llarining buzilishiga olib keladi. suvda suzuvchi qushlar, suvni muhofaza qilish zonasida nazoratsiz qazish ishlari natijasida daryo yo'nalishining o'zgarishi, uning zararli moddalar bilan ifloslanishi. Volga daryosining drenaj havzasining maydoni - Evropadagi eng katta - 1360 ming km<sup>2</sup>, ya'ni Rossiyaning Evropa qismining 62,2%, Rossiya hududining 8%, deyarli 13%. Yevropa hududi. 2600 ta daryo to'g'ridan-to'g'ri Volgaga quyiladi (uzunligi 3530 km), havzada uzunligi 10 km dan ortiq bo'lgan jami 150 mingdan ortiq suv oqimlari mavjud. Uning eng yirik irmoqlari Oka va Kama daryolaridir. Kichik daryolarning suv havzasi 45% ni tashkil qiladi. umumiy maydoni basseyn.

Sayyoramizda o'n minglab daryolar va soylar mavjud. Va ularning har biri, hatto eng kichigi ham, o'z suvlarini to'playdigan hududga ega. Ushbu maqolada biz daryo havzasi nima ekanligini va suv havzasi nima ekanligini tushunamiz. Bundan tashqari, siz Yerdagi eng katta daryo havzalari haqida bilib olasiz.